

LORENTZ LYTTKENS:

SOCIOLOGINS FÖLJESLAGARE

I en civilisation med lätt anorektiska drag är det logiskt att många människor är ytterligt upptagna av sitt utseende. Ångestindustrin med produkter som smaltmat, gym, joggingmaskiner, solarier, hygienprodukter och mycket annat har befunnit sig i stark tillväxt sedan länge. Det ungdomliga utseendet symboliserar energi, vitalitet, framåtanda och andra hett eftertraktade värden i den västerländska – och snart den globala – kulturen.

Människan har säkert sedan sin urhistoria dekorerat sig och intresserat sig för sitt utseende. Särskilt under den period i livet när parbildningen skett. Men i vår egen tid, i Sverige sedan några decennier, har en förskjutning inträffat i mångas syn på utseendets betydelse.

En människas utseende är hennes estetiska totalgestalt såsom andra uppfattar den. Individens hållning, gester, tal och tonfall, röstens klang, blicken men

också frisyr, ansiktsdrag, muskulatur och muskelton, gångens spänst och det svår-fångade som ligger i begreppet närvaro är element i en persons utseende. Det samma gäller kläder och doften från ett rakvatten eller en parfym.

Utseendet har alltmer blivit föremål för påverkan och allt mindre något människor tar för givet. Det ses inte längre som något medfött och naturligt.

Hur ska man förstå den här förändringen? Man kan exempelvis ta hjälp av Max Weber.

"När det bästa och mest fruktbara i vårt århundrades samhällsvetande skall destilleras och sammanfattas kommer några namn att nämnas oftare än andras. Sigmund Freud och John Maynard Keynes är till exempel sådana. Mindre känt för en bred allmänhet är att också Max Weber (1864-1920) är självskriven bland århundradets stora samhällsvetare. /.../ Bättre än någon annan kunde han tala om vad som var speciellt för det tjugonde seklet och unikt för vår civilisation."

Det är Hans L Zetterberg som faller det här omdömet om Max Weber i sin bok *Sociologins följeslagare*. Weber hann med

Sociologins följeslagare. Hans L Zetterberg.
Ratio 1993

mycket men hans analys av rationaliseringsprocessen är nog ett huvudnummer i sociologins historia och med fortsatt relevans i vår egen tid. Zetterberg sammanfattar den här processen med formuleringar som nog kommer att citeras ofta.

"Rationalisering är en dubbelstjärna mot vilken utvecklingen styr: dels ordnas människotankens mångfald till system, dels ordnas människolivets stora handlingsrepertoar till enhetliga institutioner.

Det förra innebär bl a att rationaliseringen sekulariserar religioner, avmystifierar naturen, bryter konstens förtrollning, blottlägger den magiska kunskapen, avdramatiserar makten. Det senare innebär bl a att rationaliseringen tillrättalägger vardagslivet, organiserar yrkeslivet, ritualiserar andaktslivet, kalkylerar affärslivet, byråkratiserar förvaltningen."

Zetterberg för läsaren vidare i Webers analys av den omdanande rationaliseringsprocessen. Weber skiljer mellan *värderationalitet* och *målrationalitet*. Handlingar som är värderationella styrs av ideal som inte tillåter några kompromisser. De grundas på en *principetik*. Det innebär att handlingarna följer en princip oavsett vilka konsekvenserna blir.

Målrationaliteten är instrumentell och styrs av praktiska resultat. Den grundas i en *ansvarsetik* vilket betyder att den som utför handlingen tar ansvar för dess konsekvenser. Värde- resp målrationalitet ger upphov till helt olika syn på

moral, till skilda etiska skolor.

Vad har nu det här med utseendet att göra?

När utseendet i en kulturs föreställningar slutar att vara något naturligt och givet och blir till ett "föremål" som kan påverkas, och får påverkas, lämnar utseendet värderationalitetens värld och träder in i målrationalitetens.

Följer man debatten i Sverige om kosmetisk kirurgi går konflikten mellan värde- och målrationaliteten i dagen. Det blir också tydligt att den senare är på väg att ta över. Man finner allt färre idag som uppfattar ansiktslyftningar och andra ingrepp som kränkningar av "det naturliga åldrandet", som "en förlust av äkthet" eller som "ett försvar för en livslögn". I dessa argument ger sig värderationaliteten till känna. De som däremot anser det helt OK att med ingreppens hjälp behålla det ungdomliga utseendet agerar i enlighet med målrationaliteten.

När målrationaliseringen tränger in på ett livsområde har den ansvarsetiken som medhjälpare. När utseendet blir något som tros kunna påverkas, och kan påverkas, är det oundvikligt att vi anser människor ansvariga för hur de ser ut. Det ansvaret kan vara en tung börda för många människor att bära.

Det är snarare i de weberska rationaliseringsprocesserna, och inte i psykologiska faktorer, de djupaste orsakerna

till en alltmer spridd anorexia och ett växande bruk av anabola steroider bör sökas.

Stig Malms chaufför är väl mest känd för ett uttryck som normalt inte används i offentligheten. Chaufförens tunga slant måhända och det är möjligt att det han sa kan berätta något betydelsemättat om LO:s attityder till kvinnor. Men säkert är det inte. Det är hur som helst avgjort mindre intressant vad chauffören sa än att Stig Malm har en chaufför. LO-basen tycks ha en kringsservice som en stor företagsledare.

Robert Michels (1876 - 1932) försöker förklara och begripa samhällsutvecklingen genom en teori om organisationer och deras samspel. Hans teori, säger Zetterberg, utgår från ett dokumenterat faktum:

"ingen organisation förblir i det långa loppet egalitär. Varje organisation utvecklar inom sig en elit bestående av ledarskap med stab. Endast denna elit har de specialkunskaper som krävs för att göra organisationen framgångsrik.

Organisationen kommer att domineras av sin elit, inte av sina medlemmar.

/.../

Organisationens perspektiv på tillvaron blir med tiden annorlunda än medlemmarnas, även om ledarna en gång själva varit vanliga medlemmar (t ex arbetare). Eliten upprätthåller nätverken till andra organisationer, den förhandlar med dem som motparter. Mer eller mindre omedvetet kommer dess perspektiv att

färgas en smula av motpartens verklighetsuppfattning."

Det är, tror jag, med de här utgångspunkterna man kan förklara Stig Malms chaufför.

Kanske finns det personer som menar att någon förklaring inte behövs, att det är naturligt att den som är LO-bas har tjänstefolk som sköter bilen. Men helt självklart kan det inte gärna vara. Landsorganisationens chef ägnar sig yrkesmässigt åt att påtala orättvisor, att betona solidaritet och jämlikhet, han arbetar för ekonomisk utjämning och solidarisk lönepolitik, han kräver högre skatter på höginkomsttagare (alla över brytpunkten) och snart sagt alla som har en slant över.

Nog måste det vara åtminstone lite problematiskt att en person som med stor kraft för fram åsikter på talartribunen av det här slaget blir körd till tribunen av sin chaufför. SAF-chefen har inte det här problemet. Han kan utan inkonsekvens bli körd dit han önskar eftersom han aldrig gjort sig till förespråkare för jämlikhetens Höga Visa.

Robert Michels har nog en poäng. Eliten i LO har under lång tid i små steg alltmer kommit att likna sin motpart. Deras levnadsvillkor påminner mera om SAF-ledningens än om LO-medlemmarnas.

Enligt Zetterberg ligger styrkan i Michels' analys i att han fokuserar på

vad sociologer kallar "strukturella faktorer". Det är i allt väsentligt

"attribut hos organisationsstrukturen, inte personlighetsdrag hos medlemmar och ledare, som driver de demokratiska organisationerna – partier, fackföreningar, folkrörelser, intressegrupper – mot oligarki."

Utvecklingen har inget, eller mycket litet, med maktlystnad hos eliten att göra. Det är, paradoxalt nog, "goda demokrater som bemannar allt mindre och mindre demokratiska organisationer". Om Stig Malms bilförare får symbolisera den lag om demokratiska organisationers utveckling mot fåtalsvälde Robert Michels formulerat så beror det inte på att det skulle vara ett unikt förhållande. Överallt där man finner gamla, en gång demokratiska organisationer finner man chaufförer – om än i olika skepnader.

Hans L Zetterbergs bok *Sociologins*

följeslagare tar med läsaren till en rad möten med sociologins stora förgrundsgestalter. Under mötena uppstår ett samtal mellan läsaren, Zetterberg och klassikerna. I hans bok träder Claude Henri de Saint-Simon, Karl Marx, Max Weber, Robert Michels, Vilfredo Pareto, Emile Durkheim och några andra fram som stridbara, skarpsinniga och anmärkningsvärt nutida tänkare. Mer nutida i själva verket än de flesta läroböcker i sociologi.

Med ett språk som är ogrumlat av jargong ger *Sociologins följeslagare* mer än näring för tankarna. Den erbjuder tankeverktyg och teorier för den som bättre vill förstå sin samtid. Och eftersom den är skriven med nyfikenhet väcker den lust till fortsättning. För min egen del tänker jag fördjupa en gammal relation till Weber, Michels och de andra märkligt vitala herrarna.